

από τη διακόσμηση ενός μάλλον σπάνιου τύπου τριποδικού σκεύους (βλ. τη σχεδιαστική αναπαράσταση) από την Ακρόπολη, που ήταν πώρινο στον πυρήνα του. Ένα έλασμα των ετών μεταξύ του 675 με 650 π.Χ. με φτερωτή ανδρική μορφή (δαίμονας), που κρατάει από ένα υδρόβιο πτηνό προέρχεται ίσως από επένδυση μιας ανάλογης πώρινης βάσης.

Μια σειρά από επιμήκη ελάσματα, που διαιρούνται σε μετόπες και φέρουν συχνά μυθολογικές παραστάσεις, αναγνωρίζονται ως όχανα, δηλαδή ως οι κατακόρυφες, έκκεντρα τοποθετημένες, μεταλλικές ταινίες, που ήταν τοποθετημένες στο εσωτερικό των κυκλικών ασπίδων και χρησιμοποιούνταν για να στερεωθεί η, επίσης μεταλλική, λαβή του βραχίονα. Ιδιαίτερα από την Ολυμπία προέρχεται ένας μεγάλος αριθμός τέτοιων ελασμάτων, που αποτελούν μια πραγματική πηγή γνώσης όχι μόνο για τους τύπους των όπλων, αλλά και για τις απαρχές των μυθολογικών παραστάσεων κατά τα αρχαϊκά χρόνια.

Αν και δεν εντάσσεται τελείως στο πλαίσιο των προηγούμενων, η μελέτη της Έβης Τουλούπα στην οποία θα αναφερθώ στη συνέχεια εστιάζει σε ένα ασυνήθιστο θέμα. Πρόκειται για το άρθρο με τίτλο «Καττύματα τυρρηνικά, κρηπίδες αττικά» που δημοσιεύθηκε στο *Αρχαιολογικό Δελτίο* του 1973 και, σύμφωνα με την ίδια, προκάλεσε το ενδιαφέρον γιατρών, ορθοπεδικών και κατασκευαστών υποδημάτων, διότι ασχολείται με τις, συνήθως χοντρές, σόλες των σανδαλιών, τα λεγόμενα καττύματα. Με αφετηρία ένα ζευγάρι σανδάλια κατασκευασμένα από χαλκό και ξύλο, το οποίο εντόπισε στο Εθνικό Μουσείο και

αποκατέστησε και σχεδιαστικά, η συγγραφέας συγκέντρωσε μια σειρά από άλλα παρόμοια, τα οποία χαρακτήρισε, «αδέσποτα» έργα, επειδή είναι άγνωστης προέλευσης. Παρ' όλον ότι στην πλειονότητά τους προέρχονταν μάλλον από τάφους, ορισμένα πρέπει να ήταν και αναθήματα σε ιερά. Με βάση το υλικό που συγκέντρωσε, η Έβη προέβη σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις ως προς την κατασκευή των αρχαίων υποδημάτων (π.χ. την ύπαρξη χάλκινων και σιδερένιων καρφιών, τις χάλκινες αρθρώσεις, που συνέδεαν τα δύο μέρη μεταξύ τους για να διευκολύνουν το βάδισμα, ίχνη δέρματος και υφάσματος κ.ά.π.).

Ανάμεσα στα σανδάλια που ήταν αναθήματα, ένα είναι κερκυραϊκό και φέρει στο κάθετο πλαίσιο χαραγμένη επιγραφή του 500 π.Χ. περίπου, αφιερωμένη στον Απόλλωνα Κορκυραίο. Εξ άλλου στην πρωτότυπη αυτή μελέτη, στην οποία έλαβε υπ' όψη της και πολλές παραστάσεις υποδημάτων σε γλυπτά και ανάγλυφα, παρέπεμψε και σε ένα ομοίωμα χάλκινου αναθηματικού ποδιού με κρηπίδα από την ίδια την Ακρόπολη (ΕΜ Χ 6737), με το οποίο θα κλείσω αυτή τη μικρή περιήγηση. Συμπερασματικά θα ήθελα να τονίσω πως, με αυτά τα άρθρα της, η Έβη

Τουλούπα έδωσε ώθηση σε έναν τομέα με τον οποίο εκείνη την εποχή λίγοι ασχολούνταν και πιστεύω πως δεν είχε δίκιο κρίνοντας το έργο της ως ισχνό. Για τα υπόλοιπα θέματα που την απασχόλησαν θα μιλήσουν στη συνέχεια οι επόμενοι συνάδελφοι, οι οποίοι έχουν τώρα τον λόγο.

Αλίκη Μουστάκα

Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας ΑΠΘ

Θραύσμα όχανου της πρώιμης αρχαϊκής εποχής με παράσταση του μύθου Ηρακλή-λέοντα (άνω) και δύο αντωπών σφριγγών (κάτω)

Ομοίωμα χάλκινου πέδιλου από την Ακρόπολη ΕΜ Χ 6737 (πλάινη και κάτω όψη)

Η συμβολή της Έβης Τουλούπα στη μελέτη των γλυπτών του λεγόμενου ναού της Αθηνάς στην Καρθαία της Κέας

Μετά την ολοκλήρωση της μελέτης του αετώματος της Ερέτριας, η Έβη Τουλούπα ασχολήθηκε με ένα δεύτερο σύνολο: τα γλυπτά από τον ναό, τον λεγόμενο της Αθηνάς, στην Καρθαία της Κέας. Μια πρώτη προσέγγιση για το θέμα είχε ανακοινώσει στο συνέδριο ΚΕΑΣ-ΚΥΘΝΟΥ του 1994, το οποίο εκδόθηκε από το Κέντρον Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (Τουλούπα 1998). Ο τόμος περιλαμβάνει και τη μελέτη του αρχιτέκτονα Αλέκου Παπανικολάου για τη στέγη του ναού (Παπανικολάου 1998). Την τελική δημοσίευση έκανε αργότερα στο *Antike Plastik* (Τουλouρα 2016). Συνεργάστηκε για την αναπαράσταση των αετωμάτων και των ακρωτηρίων με τον αρχιτέκτονα Sandro Tufano, ο οποίος εκθέτει, στο τέλος του άρθρου, τις σκέψεις του για την αναπαράσταση του νότιου ακρωτηρίου του ναού.

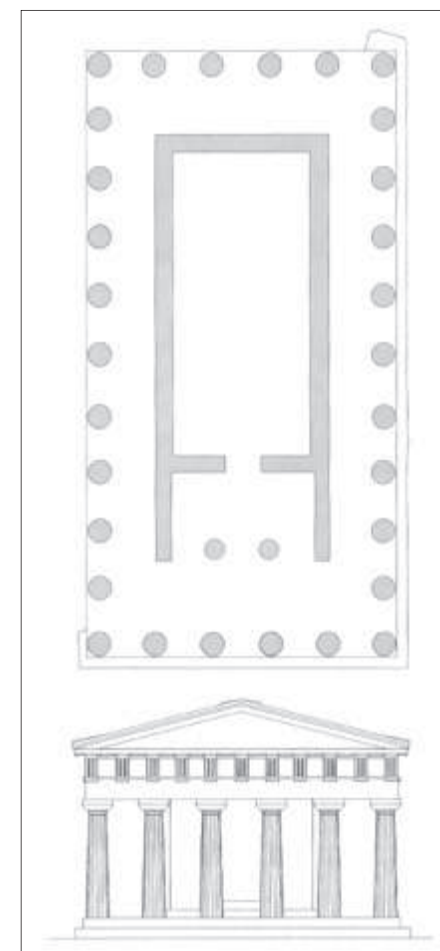
Τη μελέτη διαρθρώνει η Τουλούπα σε 9 ενότητες στις οποίες προσεγγίζει ένα-ένα τα συναφή με τα γλυπτά θέματα.

Αρχίζει με την ιστορία της έρευνας στον χώρο της Καρθαίας. Οι πρώτες ανασκαφές του 1811 διεξήχθησαν από το Δανό φιλόλογο-αρχαιολόγο Peter Oluf Bröndstedt, ο οποίος αποκάλυψε τον ναό του

Απόλλωνα στο κάτω άνδρηλο και βρήκε ένα κολοσσικό ακέφαλο άγαλμα του θεού καθώς και πολλά θραύσματα γλυπτών από παριανό μάρμαρο. Τα ευρήματά του φόρτωσε σε ένα αγγλικό εμπορικό πλοίο, το *Bella Nina* με προορισμό τη Μάλτα. Δεν τα αναζήτησε αμέσως, αργότερα δεν μπόρεσε να τα εντοπίσει και έκτοτε αγνοούνται. Λεπτομέρειες για τον Bröndstedt και τις δραστηριότητές του θα βρει κανείς στο άρθρο της Αριστέας Παπανικολάου-Cristensen, το δημοσιευμένο στο *Ανθέμιον* του 2008 (Παπανικολάου-Cristensen, 2008).

Εικ. 1. Ο ναός της Αθηνάς στην Καρθαία (από Καρθαία 2009)

Εικ. 2. Κάτοψη και όψη του ναού της Αθηνάς στην Καρθαία (από Καρθαία 2009)

πόδια ίππων για τα οποία θα μιλήσουμε παρακάτω (Ντούμας 1963).

Οι τελευταίες επεμβάσεις στο μνημείο (από το 2001 ως το 2008) έγιναν κάτω από την επίβλεψη της ομότιμης καθηγήτριας του ΕΚΠΑ Εύας Σημαντώνη-Μπουρνιά στα πλαίσια του έργου «Συντήρηση και ανάδειξη της αρχαίας Καρθαίας» και είχαν σπουδαία αποτελέσματα για το μνημείο (Σημαντώνη-Μπουρνιά, Μενδώνη, Πανάγου 2009, 112-121).

Η Τουλούπα θίγει μετά το θέμα της θεότητας που λατρευόταν στον ναό ο οποίος δεν είναι βέβαιο ότι ήταν αφιερωμένος στην Αθηνά, αλλά θα μπορούσε να είναι και ναός της Άρτεμης, της αδελφής του λατρευόμενου στο κάτω άνδρου Απόλλωνα. Κατόπιν, κάνει μια σύντομη περιγραφή του μνημείου, το οποίο είναι το παλιότερο παράδειγμα περίπτερου δωρικού ναού των Κυκλάδων.

Ο ναός (εικ. 1-2) με προσανατολισμό από βορρά προς νότο και όχι ανατολικά, δυτικά, όπως συνηθίζεται, έχει διαστάσεις στον στυλοβάτη 11,98 μέτρα πλάτος και 23,20 μέτρα μήκος. Έχει 6 κίονες στις στενές πλευρές και 11 στις μακρές. Ο σηκός είχε πρόναο με δύο κίονες ανάμεσα στις παραστάδες. Οι κίονες και ο θριγκός ήταν λαξευμένοι σε πωρόλιθο από τις Κεγχρεές επιχρισμένο. Η σίμη, η κεράμωση και ο γλυπτός διάκοσμος είναι από μάρμαρο παριανό. Σημειώνει η Τουλούπα ότι ο Παπανικολάου διαπίστωσε στα γλυπτά δυο μεγέθη. Συμφωνεί λοιπόν ότι οι μορφές των ακρω-

Εικ. 3. Η Αθηνά από το νότιο αέτωμα του ναού

Εικ. 4. Η Αμαζόνα του νότιου ακρωτηρίου του ναού

τηρίων είναι πιο μεγάλες από τις μορφές του αετώματος, πράγμα που δεν είναι ο κανόνας, αλλά συναντιέται και σε άλλα μνημεία, όπως π.χ. στον ναό του Δαφνηφόρου Απόλλωνος στην Ερέτρια.

Το αέτωμα θα είχε πλάτος 10 μέτρα και ύψος στο μέσον 1,5μ. Οι μορφές του αετώματος υπολογίζεται ότι θα είχαν ύψος 2/3 του φυσικού μεγέθους: η κεντρική μορφή του αετώματος, η Αθηνά, υπολογίζεται στο 1,30μ, η μορφή της αμαζόνας του ακρωτηρίου θα έφτανε στο 1,55μ. Με βάση λοιπόν το μέγεθος ξεχωρίζει και τα θραύσματα. Τα μεγαλύτερα ανήκουν στα ακρωτήρια του ναού, τα μικρότερα ανήκουν στο αέτωμα. Θυμίζω ότι στο Μουσείο της Ιουλίδας είναι εκτεθειμένες οι δύο γυναικείες μορφές, Αθηνά (εικ. 3) και Αμαζόνα (εικ. 4), ένα ανδρικό κρανοφόρο κεφάλι (εικ. 5) και η τρέχουσα μορφή (εικ. 6), ενώ στις αποθήκες του Μουσείου φυλάσσονται 85 θραύσματα κυρίως από χέρια και πόδια καθώς και πολλά σκέλη αλόγων. Από τα θραύσματα αρκετά αποδόθηκαν στον γλυπτό διάκοσμο του ναού. Στον μακρύ κατάλογο που ακολουθεί περιγράφει πρώτα και απεικονίζει όσα θραύσματα γλυπτών ανήκουν στο αέτωμα

και τελειώνει με τα γλυπτά από τα ακρωτήρια του ναού. Ακολουθεί η καταγραφή των τεχνικών χαρακτηριστικών που εντοπίζονται και πρόκειται κυρίως για οπές, στις οποίες έμπαιναν ένθετες μεταλλικές προσθήκες, όπως π.χ. στην αιγίδα της Αθηνάς, στη ζώνη της Αμαζόνας και στις παραγναθίδες του κρά-

νους του Θησέα. Μια παρατήρηση είναι ότι οι δύο μορφές, της Αθηνάς και της Αμαζόνας, είναι ολόγλυφες, δηλαδή δεν παρατηρείται ημίεργη εργασία στην πίσω όψη, όπως συμβαίνει συνήθως σε μορφές που βρίσκονται κοντά στο τύμπανο του αετώματος ή δεν είναι ορατή η πίσω όψη τους.

Το θέμα του αετώματος, καταλήγει η Τουλούπα, ότι ήταν η αμαζονομαχία. Στην υπόθεση οδηγείται από κάποια από τα θραύσματα, όπως π.χ. το άκρο χέρι με τη χειρίδα το άκρο πόδι με κνημίδα (εικ. 8), καθώς και στα πολυάριθμα κομμάτια από σκέλη, σπλές και ουρές αλόγων, τμήμα κεφαλής αλόγου και θραύσμα από χαιτή, που δείχνουν ότι στη σύνθεση συμπεριλαμβάνονταν έφιππες μορφές και συνεπώς εικονίζονταν μια μάχη μεταξύ έφιππων μορφών και σπλιτών. Η παρουσία της Αθηνάς (εικ. 3) θεωρεί η Τουλούπα ότι υποδεικνύει τους σπλίτες ως Αθηναίους και συμπεραίνει ότι πρόκειται για τη μάχη των Αθηναίων με τον Θησέα εναντίον των Αμαζόνων στη Θεμίσκυρα. Στο μέσον λοιπόν, όπως είπα, τοποθετείται το άγαλμα της Αθηνάς το οποίο σώζεται από τη ρίζα του λαιμού ως το μέσο περίπου των μηρών. Η θεά φοράει χιτώνα και ιμάτιο και στο στήθος μια μεγάλη αιγίδα που καλύπτει όλο τον πάνω κορμό, με γοργόνειο στο μέσον με τρυπούλες στην περίμετρο, στις οποίες θα στερεώνονταν τα χάλκινα κεφάλια των φιδιών. Το αριστερό της χέρι είναι σπασμένο, πιθανώς θα κρατούσε την ασπίδα, με

Εικ. 5. Η κεφαλή του Θησέα από το νότιο ακρωτήριο του ναού

Εικ. 6. Η τρέχουσα μορφή του βόρειου ακρωτηρίου

το λυγισμένο δεξιό θα κρατούσε το δόρυ. Όταν βρέθηκε στην ανασκαφή του 1903, το κάτω μέρος του σώματός της σωζόταν σε ένα μεγάλο θραύσμα που άρμοζε κατά θραύσιν, αλλά δε βρέθηκε στα νεώτερα χρόνια, πιθανώς έσπασε σε μικρότερα κομμάτια τρία που αποδίδονται στο σχέδιο θεωρήθηκε ότι συναποτελούσαν το θραύσμα. Την προσπάθεια απόδοσης των θραυσμάτων αντιλαμβάνεται κανείς στο σχέδιο της αναπαράστασης του νότιου αετώματος, (εικ. 8) στο οποίο σχεδιάζονται ένα-ένα τα θραύσματα που είναι πιθανό να ανήκουν στις μορφές.

Ακολουθεί η συζήτηση για τη σύνθεση και την ερμηνεία των ακρωτηρίων: Στο βόρειο ακρωτήριο του ναού τοποθετείται η τρέχουσα μορφή σε συμφυή πλίνθο (εικ. 6). Σώζεται μόνον το κάτω μέρος από το μέσο περίπου των κνημών μιας γυναικείας μορφής σε έντονο διασκελισμό, με το αριστερό πόδι μπροστά και το δεξιό πίσω. Το ένδυμα ανάμεσα στα πόδια πέφτει σε δυο ομάδες ριπιδωτά διαταγμένων και εξαιρετικά λαξευμένων πτυχών. Η πλίνθος σχηματίζει τρίγωνο στο κάτω μέρος, που δείχνει ότι αποτελούσε κορυφαίο ακρωτήριο. Βρέθηκε από τον Ντούμα σ' αυτήν την πλευρά του ναού,

ενώ από τον Παπανικολάου εντοπίστηκε η κορυφαία σίμη της βόρειας πλευράς, με το λάξευμα στο οποίο θα ενετίθετο η μορφή (πάνω στη σίμη στο Μουσείο). Η Τουλούπα θεωρεί πιθανό να απεικονίζεται μια από τις θεραπαινίδες της Άρτεμης, της θεότητας στην οποία

ίσως να ήταν αφιερωμένος ο ναός. Στο άγαλμα παρατηρούμε την πολύ καλή διατήρηση της επιδερμίδας του μαρμάρου τόσο στην μπροστινή όσο και στην πίσω όψη, που δεν παρατηρείται στις άλλες μορφές, την Αθηνά και την Αμαζόνα, η επιφάνεια των οποίων είναι πολύ διαβρωμένη. Η Τουλούπα υποθέτει ότι η μορφή έπεσε νωρίς από το ακρωτήριο και καταχώθηκε, γι αυτό δεν παρουσιάζει διάβρωση.

Την κορυφή της νότιας κύριας πλευράς του ναού κοσμούσε ένα σύμπλεγμα. Εικόνιζε τον Θησέα και την Αντιόπη σύμφωνα με τις επιγραφές με τα ονόματά τους ΘΗΣΕΥΣ και ΑΝΤΙΟΠΕΙΑ που είναι χαραγμένες στα δύο συναρμόζοντα τμήματα της κορυφαίας

σίμης. Έχει παρατηρηθεί και βεβαιωθεί ότι η μορφή των γραμμάτων δεν είναι σύγχρονη με το στυλ των αγαλμάτων που έφεραν και θεωρείται ότι χαραχτήκαν αργότερα, στα μέσα του 4ου αιώνα, όταν η Κέα επανήλθε στην αθηναϊκή συμμαχία. Ως Αντιόπη (εικ. 4) αναγνωρίζεται η ακέφαλη γυναικεία μορφή, η οποία βαδίζει με μεγάλο διασκελισμό προς τα δεξιά με το αριστερό πόδι μπροστά και το δεξιά πίσω. Τα χέρια της είναι σπασμένα από το μέσο περίπου του βραχίονα και τα πόδια της περίπου από τα γόνατα. Φοράει έναν πέπλο, που θα συγκρατιόταν στους ώμους με δύο περόνες, όπως δείχνουν οι οπές. Το αριστερό της χέρι θα ήταν εκτεταμένο προς τα μπροστά, το δεξιά θα φερόταν προς τα πίσω. Το ένδυμα πίσω καλύπτει τους γλουτούς, ενώ κοντά στη μέση έχει δυο τρύπες, οι οποίες είτε σχετίζονται με μια πρόσθετη ζώνη ή, πιθανώς, εκεί θα στερεωνόταν το αριστερό χέρι του Θησέα που θα την κρατούσε από τη μέση της. Οι οπές στην πλαϊνή δεξιά πλευρά θα μπορούσαν να στερεώνουν ένα αντικείμενο που θα κρεμόταν από τη ζώνη ή θα συνδεόταν με ένα άλλο αντικείμενο.

Εικ. 7. Αναπαράσταση των κεντρικών μορφών και του ακρωτηρίου της νότιας πλευράς το ναού της Αθηνάς στην Καρθαία. Σχέδιο S. Tufano

Η κρανοφόρος κεφαλή (εικ. 5) θα εικόνιζε τον Θησέα. Το κεφάλι είναι σπασμένο στο πάνω μέρος του κρανίου από το ύψος των οφθαλμών και σώζεται ως τη βάση του λαιμού. Φορούσε κράνος με πρόσθετες παραγαθίδες, όπως δείχνουν οι οπές πλάι στα αυτιά, και είχε μπούκλες, πρόσθετες επίσης, στον αυχένα που θα στερεωνόνταν στις οπές που υπάρχουν στην κάτω πλευρά του κράνους. Οι δύο οπές στο μέσο της πίσω πλευράς θα συγκρατούσαν το άκρο του λοφίου του κράνους. Το σύμπλεγμα των δύο μορφών του νότιου κεντρικού ακρωτηρίου του ναού, όπως αποτυπώθηκε στο σχέδιο και εξηγήθηκε στο κείμενο με τις σκέψεις και τις παρατηρήσεις των τεχνικών λεπτομερειών των δύο μορφών από τον Sandro Tufano, δείχνει την αρπαγή της αμαζόνας από τον ήρωα (εικ. 7).

Για τη χρονολόγηση των γλυπτών η Τουλούπα χρησιμοποιεί πρώτα τα στοιχεία των σωζόμενων αρχιτεκτονικών μελών, τα οποία χρονολογούν οι μελετητές από τα 510 ως το 475 π.Χ. Συνεχίζει

με συγκρίσεις των γλυπτών και αρχίζει με την Αθηνά του μέσου του αετώματος, στην οποία βρίσκει κοινά στοιχεία με την Αθηνά από το σύνταγμα των θεών της Δήλου, που ο Marcadé τοποθετεί γύρω στα 515 π.Χ. Η συζήτηση επικεντρώνεται, κυρίως όσον αφορά και το στυλ, στην Αθηνά του ναού του δαφνηφόρου Απόλλωνος της Ερέτριας και στη μορφή της Αθηνάς στο δυτικό αέτωμα του ναού της Αφαίας, που χρονολογούνται γύρω στο 500 π.Χ. Η κεφαλή του Θησέα συγκρίνεται με μια κεφαλή από το δυτικό αέτωμα της Αίγινας, βρίσκει όμως κοινά στοιχεία και με τον Αριστόδικο στο Εθνικό Μουσείο. Η τρέχουσα μορφή συγκρίνεται με την Αθηνά Πρόμαχο από τη Πάρο και την φεύγουσα της Ελευσίνας. Τη χρονολογεί στις πρώτες δεκαετίες του 5ου αι. Η άποψη της Τουλούπα είναι ότι οι γλύπτες που δούλεψαν στην Καρθαία είχαν ως

πρότυπο την Αμαζονομαχία του αετώματος της Ερέτριας, το οποίο ολοκληρώθηκε γύρω στο 500 και καταστράφηκε το 490 π.Χ. Καταλήγει λοιπόν στο συμπέρασμα ότι η διακόσμηση του ναού στην Καρθαία άρχισε να υλοποιείται γύρω στο 500π. Χ., διεκόπη κατά τους περσικούς πολέμους και ολοκληρώθηκε το 480 π.Χ.

Τελευταία αναφέρεται στα τρία εργαστήρια, που μπορεί να είχαν επηρεάσει τη γλυπτική της Κέας. Το εργαστήριο της Ερέτριας, το εργαστήριο της Πάρου και βέβαια της Αττικής. Δεν παραβλέπει τις υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί για το θέμα και παραθέτει τις πιθανότητες που υπάρχουν.

Συμπεραίνει, με βάση και τα αρχαϊκά γλυπτά που έχουν βρεθεί στην Κέα, όπως ο κούρος στο Εθνικό Μουσείο, ότι στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. υπήρχε στην Κέα ένα τοπικό εργαστήριο, το οποίο κατασκεύασε τα γλυπτά γύρω στο 490-480. Θεωρεί ότι οι γλύπτες επηρεάστηκαν από τα θέματα του ναού του Απόλλωνα στην Ερέτρια, συνάμα όμως δέχτηκαν την επίδραση του εργαστηρίου της Πάρου και των αττικών εργαστηρίων των υστεροαρχαϊκών χρόνων.

Όπως αντιλαμβάνεται κανείς η ενασχόληση με τα γλυπτά της Καρθαίας είναι μια δύσκολη δουλειά, κυρίως λόγω του αποσπασματικού χαρακτήρα των ευρημάτων. Αυτό φαίνεται καθαρά στην αναπαράσταση του νότιου αετώματος με την μορφή της θεάς Αθηνάς στο μέσο της σύνθεσης και τις εκατέρωθεν μορφές στη θέση τους και με όσα από τα θραύσματα τους αποδίδονται (εικ. 8).

Η Έβη Τουλούπα παρουσίασε για πρώτη φορά όλο το γνωστό υλικό από τον ναό της λεγόμενης Αθηνάς στην Καρθαία με λεπτομερείς περιγραφές και καλές φωτογραφίες και προσπάθησε μεθοδικά και αποτελεσματικά να το τιθασεύσει, ώστε να φτάσει σε μια πρόταση. Έτσι, ο σωζόμενος γλυπτός διάκοσμος του ναού αποκτά μια στέρεη βάση για το μέλλον.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

Graindor 1905: Fouilles de Karthaiia, BCH 29, 329-361.

Ντούμας 1963, «Χρονικά», AD 18, 281.

Παπανικολάου 1998: Η στέγη του ναού της Αθηνάς στην Καρθαία, Πρακτικά Συνεδρίου «Κέα-Κύθνος: Ιστορία και Αρχαιολογία» (επιμ. Λ.Γ. Μενδώνη – Α.Ι. Μαζαράκης Αινιάν) *Μελετήματα* 27, ΚΕΡΑ, 583-608.

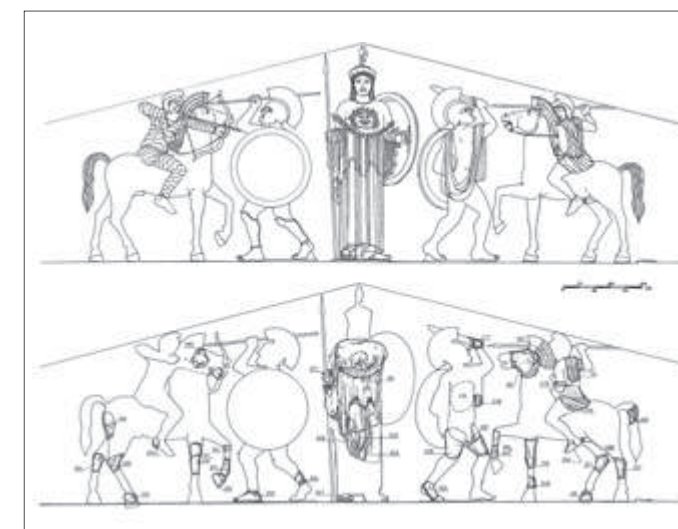
Παπανικολάου-Cristensen 2008: "P.O. Brönstedt, The Fortunes of the finds from Karthaiia and other antiquities from Greece", *Ανθέμων* 18, 3-17.

Σημαντώνη-Μπουρνιά, Μενδώνη, Πανάγου (επιμ.) 2009: Ε. Σημαντώνη-Μπουρνιά, «Ο ναός της «Αθηνάς» και το ανώτερο άνδριο», *Καρθαία*, 112-121.

Τουλούπα 1998: «Ο γλυπτός διάκοσμος του ναού της Αθηνάς στην Καρθαία». Περίληψη», Πρακτικά Συνεδρίου «Κέα-Κύθνος: Ιστορία και Αρχαιολογία» (επιμ. Λ.Γ. Μενδώνη – Α.Ι. Μαζαράκης Αινιάν) *Μελετήματα* 27, ΚΕΡΑ, 609-623
Toulioupa 2016: "Die Skulpturen des sogenannten Athenatempels von Karthaiia", *Antike Plastik*, 31, 65-120.

Ισμήνη Τριάντη

Ομότιμη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Εικ. 8. Οι κεντρικές μορφές του νότιου αετώματος και τα θραύσματα που τους αποδίδονται. Σχέδιο S. Tufano